

Омельченко О. І.,
к.е.н., доцент кафедри банківської справи
ХНЕУ ім. С.Кузнеця

УДК 332.12

ПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті подано результати огляду наявних просторових відмінностей в соціально-економічному розвитку регіонів України та обґрунтовано основні напрями пом'якшення їх просторової диференціації.

Ключові слова: *диференціація регіонів, просторовий розвиток, просторова диференціація, регіональний розвиток.*

Постановка проблеми. Сучасні економічні і соціальні умови, в яких перебуває Україна, в цілому негативно позначаються і на її регіонально-просторовому розвитку. В Україні протягом останніх десятиріч посилюються процеси міжрегіональної диференціації, яка виявляється у зростаючих розбіжностях перш за все в показниках суспільного виробництва та якості життя населення. Так, за одним з найбільш використовуваних для оцінки економічного розвитку країн світу показником, ВРП на одну особу, в Україні в 2013 р. спостерігалось 19 регіонів з рівнем економічного розвитку нижче середнього по країні та 18 вище середнього. При цьому по регіонах найбільша різниця між вищим та нижчим значеннями ВРП складала майже 7 разів. Така диференціація є наслідком порушення основних територіально-господарських пропорцій регіонального розвитку.

З метою подолання такої диференціації регіонального розвитку, яка негативно впливає на їх становище та країну в цілому, необхідно розробляти відповідні заходи по її подоланню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням просторового розвитку займалися багато вчених та практиків, що і знайшло широке висвітлення в наукових працях Б. М. Данилишина, М. І. Долішнього, С. І. Дорогунцова, О. І. Амоші, А. С. Лисецького, А. Г. Мазура, Д. П. Богині,

І. В. Багрова, В. І. Пили, С. Г. Дзюби та інших. Разом з тим, слід відзначити, що при значному рівні дослідженості проблем регіонального розвитку, поки що недостатньо вивченими залишаються питання подолання просторової диференціації регіонів України.

Метою статті є аналіз наявних просторових відмінностей в соціально-економічному розвитку регіонів України та обґрунтування напрямів пом'якшення їх просторової диференціації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний простір країни складається з різних за масштабом, функціональним призначенням регіональних господарських систем, територіальна організація яких залучає простір у процес життєдіяльності суспільства, формуючи своєрідні регіональні простори й обумовлюючи особливості та специфіку просторового розвитку, спільну організацію і координацію економічної діяльності на певній території [1].

Просторовий розвиток означає комплекс організаційних заходів управління елементами і зв'язками територій, систему дій, направлених на оптимізацію просторових змін. Він повинен узгоджуватись з державною регіональною політикою, в процесі реалізації якої поєднуються інтереси окремих регіонів з загальнонаціональними, формуються механізми, які забезпечують економічні умови цілісності країни та недопущення невиправданої територіальної та господарської замкнутості й відокремлення. Регіональні господарські системи є частинами економічного простору в межах території регіону, регіон з просторової точки завжди є частиною території, що за масштабом перевищує регіон, а його економіка – це ланка господарського комплексу країни, яка розміщена на певній частині її території [2, с. 7].

Регіон як складова єдиного простору країни є цілісністю природного середовища, населення та господарства, а його економіка базується на врахуванні найбільш ефективної дії місцевих факторів виробництва – ресурсів, робочої сили, економічних зв'язків.

Просторовий розвиток країни здійснюється через регіональну політику,

реалізація якої спрямована на вирішення завдань місцевого самоврядування з економічних, соціальних, екологічних, адміністративно-організаційних та ін. питань, які враховують загальнодержавні та місцеві інтереси [3, 4].

Вирішення цих питань особливо важливе, враховуючи посилення тенденції диференціації регіонів та асиметрії регіонального розвитку.

Диференціацію економічного простору слід оцінювати передовсім шляхом зіставлення рівнів соціально-економічного розвитку суб'єктів, використовуючи систему регіональних індикаторів. Динаміку регіонів України за рівнем економічного розвитку протягом 2005-2013 рр. проаналізовано на основі показникам валового регіонального продукту (ВРП). Просторове поширення економічного зростання регіонів відобразилося в позитивному темпі приросту національної економіки загалом [5]. Важливою характеристикою якості економічного зростання є його безперервність – протягом 2005-2013 рр. спостерігається зростання ВРП на одну особу з 9372 грн. до 33473 грн. [6]. Однак спостерігається розшарування регіонів за величиною ВРП на душу населення. Цьому періоду характерна коливальність та нестабільність динаміки зміни фізичних обсягів ВРП більшості регіонів. Розділивши регіони на групи за відношенням ВРП на душу населення до загальнодержавного (табл. 1), очевидним є значне розшарування.

Таблиця 1

Диференціація регіонів за рівнем ВРП на одну особу протягом 2005-2013 рр.

	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1 група	2	1	2	2	1	2	1	1	1
2 група	14	15	14	15	15	14	14	13	12
3 група	6	6	5	3	3	4	6	8	7
4 група	2	2	3	4	6	4	2	2	3
5 група	2	2	2	1	1	2	2	2	1
6 група	1	1	1	2	1	1	1	1	1

Примітка: 1 група: регіони, у яких відношення ВРП на душу населення до загальнодержавного менше 50%, 2 група: в межах від 50% до 75%, 3 група в межах від 75% до 100%, 4 група: в межах від 100% до 125%, 5 група: від 125% до 150%, 6 група: більше 150%.

Розрахований коефіцієнт варіації ВРП на одну особу по регіонах свідчить про дуже високий рівень їх диференціації (відповідно до шкали І. М. Новака [7]) – від 52% до 61%.

На рис. 1 подано динаміку зміни кількості регіонів з ВРП на одну особу вище та нижче загальнодержавного рівня.

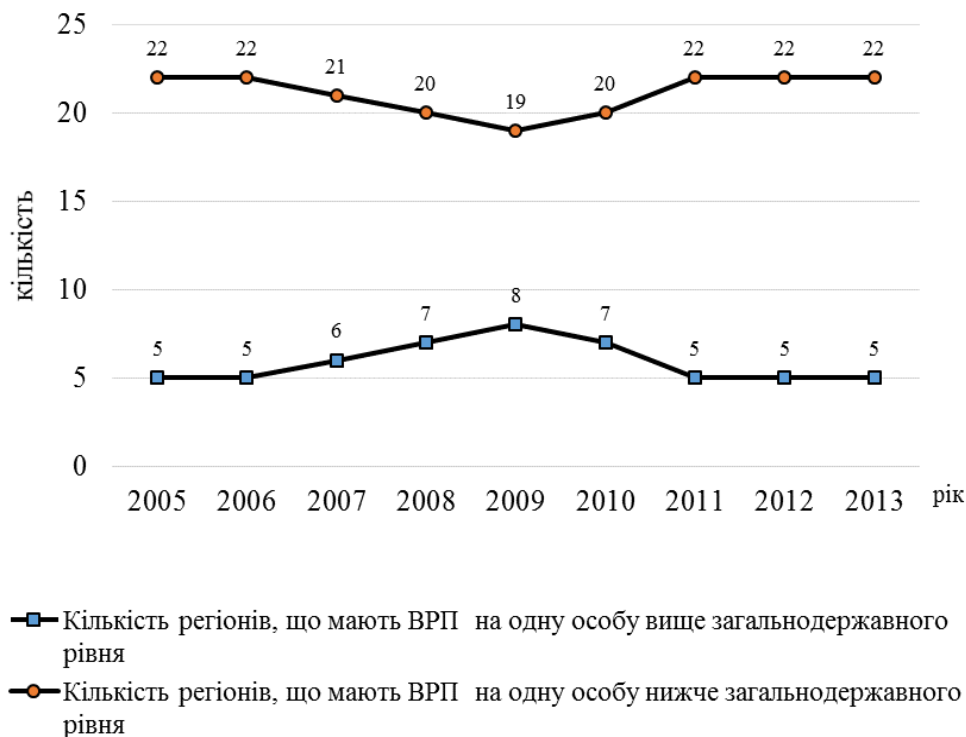

Рис. 1. Динаміка кількості регіонів за рівнем ВРП на одну особу

До 2009 р. спостерігається зменшення кількості регіонів з рівнем ВРП на одну особу нижче загальнодержавного і збільшення кількості регіонів, що перебувають на рівні вищому за загальнодержавний, при цьому максимальна відмінність між регіонами за величиною даного показника становила близько 6 разів. Починаючи з 2009 р. спостерігається зворотна ситуація і свідчить про збільшення диференціації регіонів та про погіршення загального економічного стану. В період 2009-2013 рр. максимальна відмінність між регіонами за величиною ВРП на одну особу становить 7 разів.

Суттєво територіальна структура ВРП не змінилася, хоча і спостерігається коливальність частки кожного регіону у сумарному ВРП протягом 2005-2013 рр. Так, найбільші частки мають: м. Київ (близько 18%),

Донецька область (близько 12%), Дніпропетровська область (близько 10%) та Харківська область (близько 6%), найменшу частку ж мають: м. Севастополь (близько 0,7%), Чернівецька область (близько 1%), Тернопільська область (близько 1,2%) та Херсонська область (близько 1,4%).

На рис. 2 наведено динаміку коефіцієнта варіації за показниками, що додатково характеризують матеріальну забезпеченість та зайнятість населення.

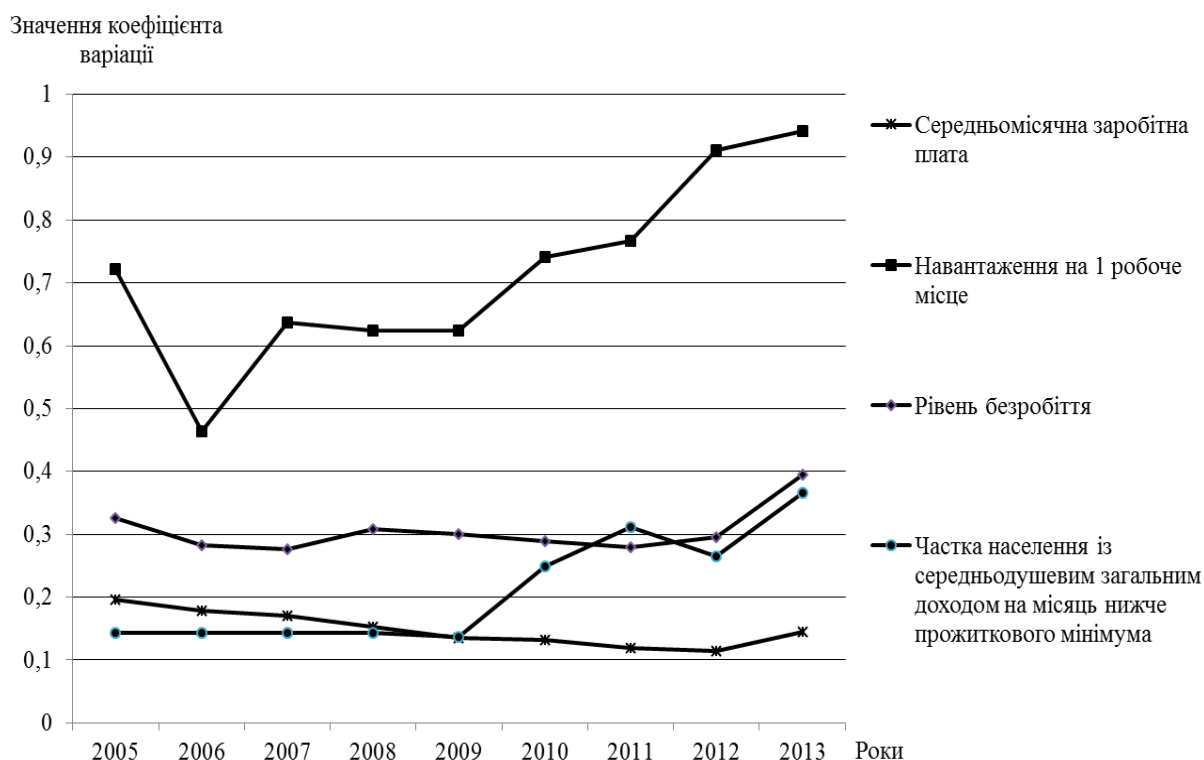

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта варіації за показниками матеріальної забезпеченості та зайнятості населення

За рівнем безробіття регіони України мають високий ступінь неоднорідності, що свідчить про існування проблеми зайнятості населення. Особливо гострою дана проблема є для Житомирського, Тернопільського, Рівненського, Черкаського регіонів.

На тлі існування постійної асиметрії в рівні середньомісячної заробітної плати відбувається подальше розшарування регіонів за часткою населення із середньодушевим доходом на місяць нижче прожиткового мінімуму. Це свідчить про те, що рівень та якість життя населення в окремих регіонах

(Волинський, Кіровоградський, Рівненський, Тернопільський відзначаються як регіони з найвищою часткою населення із середньодушовим доходом на місяць нижче прожиткового мінімуму) все більше різняться, а це в свою чергу поглиблює соціальну напругу в суспільстві.

Особливо слід відмітити підвищення рівня диференціації регіонів за показником навантаження на одне робоче місце. Згідно наведених даних спостерігається щорічне зростання розриву між регіонами. Так, в Івано-Франківському, Рівненському, Тернопільському, Черкаському регіонах навантаження є найбільшим по країні, а в Донецькому, Дніпропетровському, Харківському – найнижче. Таким чином, в окремих регіонах спостерігається підвищення концентрації робочої сили, а в інших скорочення кількості виробництв через відсутність достатньої кількості фахівців.

Збільшення диференціації регіонів України за основними економічними показниками свідчить про посилення регіональної напруженості, деформацію всього економічного простору, нестабільність державного регулювання.

Результати аналізу динаміки кількості регіонів України за рівнем соціального розвитку та аналізу показників соціального розвитку (за показником ІЛР та його складовими) за період 2005–2013 рр. показали, що також спостерігається тенденція до розшарування регіонів, оскільки кількість регіонів, які мають рівень соціального розвитку нижче за середній, залишається високою та майже незмінною (рис. 3).

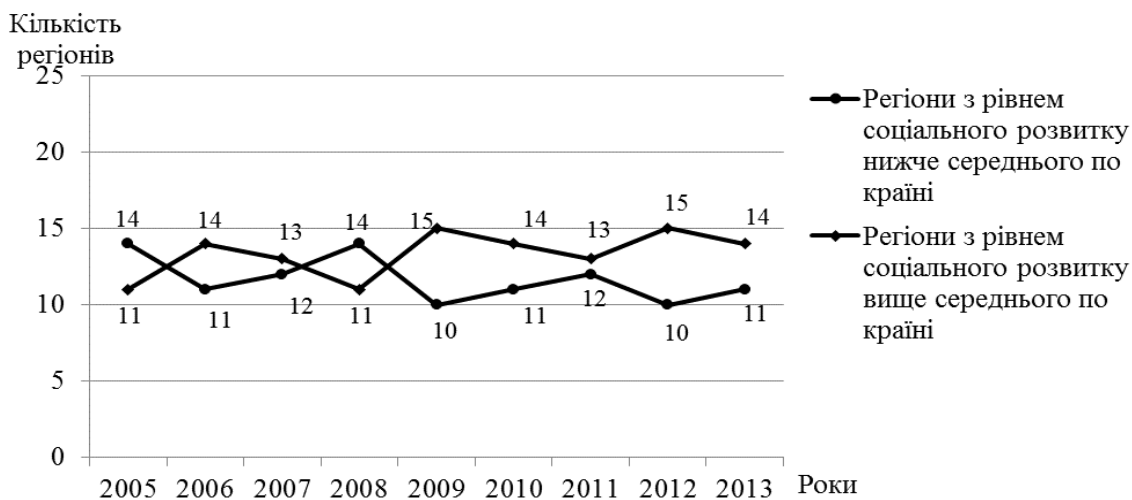

Рис. 3. Динаміка кількості регіонів за рівнем соціального розвитку

Отже, це свідчить, що однією з характерних особливостей соціального розвитку регіонів України є наявність значної просторової диференціації.

Для подолання просторової диференціації регіонів необхідним є створення сприятливих умов шляхом виконання ряду першочергових завдань, а саме [3-9]:

створити належну фінансову основу регіонального управління та місцевого самоврядування;

удосконалити фінансово-бюджетні відносини між центром і регіонами;

забезпечити чітке розмежування повноважень і відповідальності за фінансування видатків на всіх рівнях бюджетної системи;

законодавчо закріпити за кожним рівнем бюджетної системи доходних джерел відповідно до покладених на них функцій і достатніх для фінансування цих функцій;

сформувати власність регіонів та територіальних громад, спільну власність територіальних громад на базі об'єктів державної та комунальної власності;

підтримати регіональні проекти економічного розвитку;

стимулювати місцеві органи влади щодо налагодження ефективних міжрегіональних економічних зв'язків;

вирішити місцевими органами влади спільних потреб різних територіальних громад;

реформувати бюджетну систему та міжбюджетні взаємовідносини у відповідності з потребами розвитку регіонального управління та місцевого самоврядування;

розмежувати та збалансувати повноваження і відповідальність центральних і місцевих органів влади та органів самоврядування у сфері надання державних і громадських послуг;

забезпечити розвиток системи місцевих податків і зборів, розширення їх переліку й збільшення їх частки в загальних надходженнях місцевих бюджетів;

раціоналізувати систему видатків на основі оптимізації мережі, штатів

установ і закладів, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів;

розподілити повноваження між різними рівнями влади на основі децентралізації управління соціально-економічними процесами шляхом здійснення державно-правової реформи.

Також слід наголосити, що Україна має можливості та конкурентні переваги задля входження у світовий економічний простір, які забезпечуються унікальним природно-ресурсним потенціалом, особливостями земельних ресурсів як природного базису, виробничим і людським та науково-технічним потенціалом. З наявністю і ступенем використання даних ресурсів тісно пов'язаний рівень соціально-економічного розвитку регіонів. А соціально-економічний розвиток країни можливий тільки на основі оптимізації розбудови регіональних систем з метою підвищення добробуту населення при подоланні їх просторової диференціації.

Література:

1. Павлюк Ю.Ю. Просторовий розвиток регіонально-економічних систем / Ю. Ю. Павлюк // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – № 2(53). – С.42-47.
2. Трудові ресурси регіонів: просторове розміщення та підвищення ефективності використання : монографія / В. П. Решетило, Н. С. Міщенко, О. В. Шубна; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х. : ХНУМГ, 2014. – 157 с.
3. Пепа Т. В. Просторовий розвиток регіональних соціально-економічних систем в контексті державної регіональної політики / Т. В. Пепа // Держава та регіони. – 2009. – №2. – С. 17-21.
4. Ольшанська О. В. Регіонально-просторова системна організація господарства: методологічні та прикладні аспекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/1723/1/Olshanska.pdf>
5. Сотула О. В. Соціально-економічна диференціація регіонів як джерело загроз економічній безпеці держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1568>
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Новак І. М. Соціальний розвиток регіонів України: оцінка та напрями зменшення диспропорцій: [монографія] / І. М. Новак. – Донецьк; Київ, 2008. – 196 с.
8. Регіональна політика: методологія, методи, практика / М. І. Долішній, П. Ю. Беленький, В. Я. Бідак. – Львів, 2001. – 714 с.
9. Пепа Т. В. Регіональні нерівності соціально-економічного розвитку та напрями їх пом'якшення і подолання / Т. В. Пепа // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2013. – № 2 (77). – С. 67-81.